

LUND UNIVERSITY

Erotisk och skabrös tillfällesdiktning

Möller, Daniel

Published in:
Att dikta för livet, döden och evigheten

2020

Document Version:
Förlagets slutgiltiga version

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):
Möller, D. (2020). Erotisk och skabrös tillfällesdiktning. I D. Möller, V. Lindgärde, A. Vetushko-Kalevich, & A. Jönsson (Red.), *Att dikta för livet, döden och evigheten: Tillfällesdiktning under tidigmodern tid* (s. 637-643). Makadam förlag.

Total number of authors:
1

Creative Commons License:
Ospecificerad

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:
Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

Erotisk och skabrös tillfällesdiktning

DANIEL MÖLLER

DEN SVENSKA POETEN SAMUEL COLUMBUS (1642–1679) hade förutom en melankolisk även en livsbejakande sida, inte ovanlig bland barockens poeter. Insikten om alltings intighet medförde hos dessa nämligen ett intresse också för ögonblicket. I barockens litteratur hörs därför inte bara ”ekon av medeltidens memento mori, utan också av renässansens Carpe diem – Carpe florem”.¹ Eftersom man inom kort ska bli mull och aska, är det klokt att njuta av livet medan man kan. Såväl i livet som mellan bokpärmarna uppträder under 1600-talet den pessimistiska *vanitas*-meditationen ofta tillsammans med den sorglösa *nunc est bibendum*-filosofin.

Det livsbejakande anslaget slår igenom med full kraft i Columbus’ dikt ”Lustwin Danssar en Gavott mäd de 5. Sinnerne”. Poemet har blivit klassiskt och står att läsa i den delvis tyskspråkiga diktsamlingen *Rådrijk oder Anweiser zur Tugend* (’Rådrijk, eller vägvisare till dygden’, 1676). Dess sista strof, ”Känslen”, där symboliken kommer från djurvärlden, lyder:

INgen må mig däd förneeka/ at jag kärligt älska må:
Kärlig Leek/ ock kärlig Skämtan/ sicktar all Natur uppå:
Lärcke-kirr ock Dufweputter/
Tuppeknorr ock Orrekutter/
Går dock äntlig ut därpå/
At Hahnan Hönan nalkas må.²

Temat för denna dikt är ”Eros’ välde över allt levande”.³ Hela naturen ryter av om och genuin kärleksbrunst, för att travestera en annan svensk barockpoet,

In nuptias Danas

1680.

Kungens Ballar skall man ära
Som ~~off~~^{kräft} lugnet kära.
Drottning Musa skall man prisa.
Hon ~~off~~^{skall} bracka ro och lisa.
Hade ej kungen krig och ballar,
Skötes ned bäd mur och wallar,
Hade ej kung fått Drottning bräst,
Fred man än ej wiste af.
Svensker katt och dansker rått,
Kunna bäst af freden mätta.
Freden glädde ware dagar.
Älska kyska brem bäst beagat:
Gripens:

DEN SKABRÖSA "IN NUPTIAS DANAS" är ett gott exempel på en dikt som återbrukats. Den är en variant av Stiernhielms än mer skabrösa poem "Konung Ludwiks bröllopsskrift i Frankrike". (Linköpings Stifts- och landsbibliotek B97:1.)

Jacob Frese (ca 1690–1729). Allt syftar till parning och befruktning. ”Lustwin Danssar en Gavott...” tonsattes av Gustaf Düben, hovkapellmästare och organist i Tyska kyrkan i Stockholm, och poemet har i modern tid sjungits in av bland andra Olle Adolphson, Sven-Bertil Taube och Helen Sjöholm.

En dikt av ”den svenska skaldekonstens fader” Georg Stiernhielm (1598–1672) bildar fond till följande handskrivna poem, funnet år 2017 i Linköpings stiftsbibliotek av Valborg Lindgärde:

Kungens Ballar [testiklar] skall man ära
 Som oss skaffat lugnet kära.
 Drottning Musa skall man prisa
 Hon oss tillbrackt ro och lisa.
 Had ej kungen krut och ballar,
 Skiötes [skulle skjutas] ned båd mur ock wallar,
 Had ej kung fått Drottning braf [modig],
 Fred man än ej wiste af.
 Swensker katt och Dansker råtta,
 Kunna bäst åt freden måtta.
 Freden glädie wåre dagar
 Älska kyskt hwem hälst behagar.⁴

Dikten förfaller delvis vara författad med anledning av freden efter skånska kriget 1676–1679. Vi läser att kungen tack vare sin manlighet och sin modiga fru, ”Drottning braf”, har lyckats mäkla fred. Om det inte vore för hans ”Ballar” och drottningen skulle kriget ännu pågå.

Rubriken ”In nuptias Danas 1680” (”Till det danska bröllopet 1680”) signalerar att dikten samtidigt skrivits med anledning av ett ingånget äktenskap. Den torde närmare bestämt ha bröllopet mellan Karl XI och dennes danskfödda gemål Ulrica Eleonora som bakgrund. Antidanska sentiment var levande vid denna tid och hade gamla anor. Berömd är ”Oratio contra danos” från 1500-talets början, som Johannes Magnus lät den svenske statsmannen Hemming Gadh hålla i sitt historieverk *Historia de omnibus Gothorum Sveonumque regibus*.⁵

Poemet 1680 är undertecknat ”Gripenh:”, vilket torde stå för Gripenhielm. Det finns två bekanta Gripenhielm från perioden, nämligen Nils (1653–1706) och Carl (1655–1694), där den sistnämnde är den främsta kandidaten till att ha författat dikten. Carl Gripenhielm är tämligen rikligt företrädd hos Per Hanselli, som håller honom högt och menar att hans dikter ”förråda en varm

känsla och en äkta poetisk sinnesstämning”.⁶ Carl Gripenhielm skrev på svenska, bland annat epigram, medan Nils kända produktion är mycket blygsam.

Som antytts har poemet emellertid en förlaga – vi finner här ett gott exempel på en text som appropriats och återbrukats. Den är en variant av Stiernhielms än mer skabrösa dikt ”Konung Ludwiks bröllopsskrift i Frankrike”, skriven med anledning av en annan fred, den pyreneiska, bekräftad genom ett giftermål 1660 mellan Ludvig XIV och den spansk-österrikiska prinsessan Maria Teresia. Fredsfördraget tecknades efter fransk-spanska kriget som pågick åren 1635–1659. Dikten lyder på följande sätt i Svenska Vitterhetssamfundets utgåva:

Kungens baße [penis] bör wi prisa
 Som oß brachte frid och lisa,
 Drottningens mus bör och ähra,
 Som oß brachte freden kiära
 Wore kungar utan ballar [testiklar]
 Skötes än af våra wallar.

Nu han redskap har och råder
 Hwar man sig åt freden gläder,
 En fransk kuk och en spansk fitta,
 Lärd’ oß bäst på freden hitta
 Gud gaf fred i våra dagar,
 Knulla må som den [dvs. freden] behagar.⁷

Gripenhielm har således tagit Stiernhielms dikt i beslag, modifierat den och införlivat den i sin egen repertoar. Det rör sig om en speciell form av texttilläggnan, där den yngre poeten annekterat vitter egendom.⁸ Gripenhielm har stökat runt i dikten, fogat in egna rader i den och gjort ändringar efter eget huvud. Stiernhielm å sin sida gjorde sannolikt inte mer än ryckte på axlarna åt detta – i den mån han alls kände till det, vilket är föga troligt eftersom versionen uppges vara från 1680. Diktkonsten var i de båda poeternas tidevarv ännu en imitationskonst, där idéer och fraser – ibland rentav hela texter – uppfattades som allmän egendom.

Johan Hinric Lidén, verksam på 1700-talet, har ställt frågan om ”en stadig man, som Stiernhielm” verkligen kan ha skrivit dikten. ”Han måtte då varit i ungdoms hetta stadd, eller och haft ett halft rus”, spekulerar Lidén.⁹ Det var dock vanligt med tvetydiga och erotiska inslag i barockpoesin, och inte minst

var den erotiska humorn utbredd i 1600-talets kultur och litteratur. Vi föreställer oss gärna att gångna tiders människor chockerades av sexuell öppenhet, men under barocken fanns det sammanhang där det till och med ansågs passande att uttrycka sig sexuellt frispråkigt. Det gäller inte minst barockens bröllopsdikter, närmare bestämt deras slut, där man ibland finner gåtor.¹⁰

I bröllopsgåtorna laboreras med "likheterna mellan oskyldiga föremål och handlingar å ena sidan och sexuella handlingar å den andra, så att läsaren först associerar till det sexuella men till sist blir överraskad över att finna att betydelsen var helt oskyldig". Anspelningen på erotik är aldrig helt artikulerad "och författaren kan, om han blir utsatt för förevitelser, med god min säga att meningen var helt oskyldig".¹¹ Israel Holmström (1661–1708), mest känd för sitt kvicka epitafium över Karl XII:s stövare Pompe, skrev flera erotisk-humoristiska epigram. Några av dem hör till just den populära genren gåtor. Ett lyder: "Alla qwinfolcks gunst iagh winner/ styfwer Långer men dock trinner/ mitt i hufwudh är ett håhl/ Träffligh [förträfflig] saak[:] en sömmenåhl."¹² Gåtans lösning är alltså en synål. Gåtorna bygger på tvetydighet, denna diktarts främsta kännetecken. Den mest kända svenska bröllopsgåtan är signerad Stiernhielm och heter "Een alfvarsam Gåta/ stält til alle Wackre Damer", där lösningen är en "Fiol di gamba", det vill säga en *viola da gamba* eller kontrabas-gamba, ett äldre slags stråkinstrument som påminner om den nutida kontrabasen.

År 2016 gav Walter Baumgartner ut antologin *Keusche Liebes-Brunst. Barocke Hochzeitsgedichte in Pommern 1599 bis 1790*, med många exempel på tidens tyskspråkiga erotiska poesi, enligt titeln präglad av kysk kärleksbrunst.¹³ Antologin omfattar endast dikter från provinsen Pommern, varav substantiella delar tillföll Sverige i westfaliska freden år 1648. Volymen har en svenskspråkig mot-svarighet i Petra Söderlunds florilegium *Vågade verk ur vitterheten* (2007).¹⁴

Celander kallade sig en av den tyska barockens mest erotiskt inriktade poeter. Namnet är antingen en pseudonym för Karl XII:s och August den starkes fältläkare Johann Georg Gressel (1675–1771) eller för diktaren och tjänstemannen Christoph Woltereck (1686–1735).¹⁵ Celanders poem bär talande titlar som "Auf ihre Hände und Brüste" ('Över hennes händer och bröst') och "Als er ihre Brüste küßte" ('När han kysste hennes bröst'),¹⁶ och han författade även en liderlig roman, *Der verliebte Studente* ('Den förälskade studenten').

En i Sverige vid sidan av Columbus, Stiernhielm och Holmström erotiskt hågad eller 'Celander-sinnad' skald var Olof Wexionius (1656–1689/90). Hans

dikter är till stor del ännu outgivna och förvaras i handskrift i bland annat Kungliga bibliotekets och Uppsala universitetsbiblioteks vidsträckta arkiv. En strof i den erotiska visan "Cynthia min tusend skiöna", troligen skriven under 1680-talet, lyder:

Än dem iag i hugen [minnet] klappar
 dina Pattar
 det fullgäsna Tittepar,
 Är thet ey två skiöna smycken
 hwilka stycken
 himblen sielfwer bildat har.¹⁷

1. Carl Fehrman, *Diktaren och döden. Dödsbild och förgängelsetanke i litteraturen från antiken till 1700-talet*, Stockholm 1952, s. 175.

2. Samuel Columbus, *Samlade dikter, I: Fem diktsamlingar*, utg. av Bernt Olsson & Barbro Nilsson, Stockholm 1994, s. 111.

3. Ragnar Ekholm, *Samuel Columbus. Bidrag till kännedomen om hans levnad och författarskap* (diss.), Uppsala 1924, s. 108.

4. Linköpings stiftsbibliotek (LSB), vol. B 97:1, blad 204, verso.

5. Sten Carlsson, "Gadh, Hemming", i *Svenskt Biografiskt Lexikon* 16 (1964–1966), s. 708–713.

6. Se Per Hanselli (utg./red.), *Samlade vitterhetsarbeten af svenska författare från Stjernhjelms till Dalin*, IV:3, Upsala 1863–1864, s. 251–304; citatet s. 254.

7. *Samlade skrifter av Georg Stiernhielm* I:1, utg. av Johan Nordström & Bernt Olsson, Stockholm 1973, s. 151. – Det råder, som Bengt af Klintberg noterat, inget tvivel om att 'råder' i rad 7 är en felskrivning för 'räder'. Stiernhielms poem, som för övrigt är en tolkning av en fransk smädedikt riktad mot Ludvig XIV när han år 1660 ingick äktenskap, är inte bevarat i originalmanus. Men dikten finns i flera avskrifter. I en annan version har avskrivaren skrivit 'räder' i stället för 'råder'. Dikten innehåller, som Klintberg observerat, därmed inte färre än fem ord för det manliga könsorganet: 'basse', 'ballar', 'redskap', 'råder' och 'kuk'. Ordet 'råder' är nämligen en variant av 'räd', 'räl', som har innebörden 'könslem på djur (särskilt häst eller tjur) och människa'. Stiernhielms dikt har sannolikt tillkommit inte lång tid efter den franska. Precis som det i Sverige kring år 1680 rådde antidanska stämningar, rådde det två decennier tidigare antifranska stämningar. Detta kan förklara Stiernhielms burleska tilltag. Jag instämmer därtill i Klintbergs förmodan, att versionen som ligger till grund för SVS:s utgåva före-

faller ha förvanskats även på ett annat ställe, nämligen i rad 3, som i Stiernhielms ursprungliga version sannolikt lytt: "Drottningens mus bör wi och ähra". Raden saknar alltså pronomenet 'vi', som även ingår i rad 1. Se vidare Bengt af Klintberg, *Kuttrasju. Folkloristiska och kulturhistoriska essäer*, Stockholm 1998, s. 120 f.

8. Detta slags appropriering kan man läsa om i Lawrence Venutis inflytelserika studie *The Translator's Invisibility. A History of Translation*, London 1995.

9. Cit. efter anteckningssamlingen till Lidéns avhandling, *Historiola litteraria poetarum Svecanorum*, UUB U144.

10. Se Petra Söderlund, "Inledning", i densamma (red.), *Vågade verk ur vitterheten*, Stockholm 2007, s. 9–31 och Daniel Möller, "Att läsa en handskriven tillfällesdikt från omkring år 1700", digital publikation: Litteraturbanken.se, 2012.

11. Bernt Olsson, "Kommentar", i *Samlade skrifter av Georg Stiernhielm I:2, Kommentarer*, utg. av Johan Nordström & Bernt Olsson, Stockholm 1976, s. 435.

12. Israel Holmström, *Samlade dikter, I: Kärleksdikter, förnöjsambetsvisor, sällskapspoesi, dansvisor, burleska dikter, fabler, gåtor, spådomar, epigram*, utg. av Bernt Olsson, Barbro Nilsson & Paula Henrikson, Stockholm 1999, s. 350.

13. Walter Baumgartner, *Keusche Liebes-Brunst. Barocke Hochzeitsgedichte in Pommern 1599 bis 1790*, Greifswald 2016.

14. Söderlund (red.) 2007.

15. Se t.ex. Gerhard Herrlinger, *Totenklage um Tiere in der antiken Dichtung. Mit einem Anhang byzantinischer, mittellateinischer und neuhochdeutscher Tierepikeden* (diss. Tübingen), Stuttgart 1930, s. 136.

16. Celander, *Verliebte-Galante/ Sinn-Vermischte und Grab-Gedichte*, Hamburg & Leipzig 1716, s. 121. Cit. efter Herrlinger 1930, s. 136.

17. UUB, Nordin 1142.